

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARGA ONA TILINI O‘RGATISHNING LINGVISTIK KOMPETENSIYAVIY ASOSI VA UNI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Axmedova Dildora Bahodirovna

BuxDU doktoranti (DSc), f.f.f.d. (PhD)

Yoqubova Bonuoy Alisher qizi

BuxDUPI 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga ona tili va o‘qish fanlarini o‘rgatishning lingvistik asoslari va uni kompetensiyaviy qo‘llash, shakllantirish yo‘llari va usullari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: fonema, leksika, grammatika, morfologiya, sintaksis, gap, so‘z yasalishi, fonetika, taqlid so‘z.

LINGUISTIC COMPETENCE BASIS OF TEACHING MOTHER TONGUE TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS AND ITS WAYS OF FORMATION

Abstract: This small school age in the article the linguistic basis of teaching students the native language and reading sciences and the ways and means of its competent application and formation were discussed.

Key words: phoneme, vocabulary, grammar, morphology,, syntax, speech, word formation, phonetics

Maktabda o‘quv predmeti sifatida tilni o‘rganish tizimi tilning barcha tomonlarini, ya’ni fonetikasi, leksikasi, so‘z yasalishi va grammatikasi (morfologiya va sintaksis) ning o‘zaro ichki bog‘lanishlariga asoslanadi.

Tilning aloqa vositasi uning murakkabligi va serqirraligida namoyon bo‘ladi. Garchi turli fonemalar yig‘indisi leksemani hosil qilmasa-da, jumladan, so‘z, so‘z birikmasi va gap grammatik tomondan ko‘pgina xususiyatlarga egadir. So‘z o‘zining morfemik qurilishi, so‘z yasaliş turi, biror grammatik kategoriyasi (shaxs-son, egalik, kelishik va boshqa), o‘zining sintaktik vazifasiga ega hisoblanadi. Gap o‘z qurilishi jihatidan so‘zdan sifat va ko‘lam jihatdan farq qiladi. So‘z o‘zi alohida kelganda mustaqil ma‘no anglatmaydigan morfemalardan tuziladi, gapni tashkil etuvchi qismlar esa gapdan tashqarida ham mustaqil leksik ma‘no bildiradi, gap tarkibida esa uning ma‘nosi yanada oydinlashadi. Gap va so‘z birikmasi qurilish materiali sifatida xilma-xil bo‘lgan so‘zlardan foydalanadi. Tilning har bir o‘ziga xos xususiyatini o‘rgangan sayin ularning o‘zaro munosabati murakkabligi ayonlashib boradi⁴⁰.

Boshlang‘ich sinflarda so‘zning ma‘no nozikligiga e‘tibor berish o‘quvchilarning so‘z va uning leksik ma‘nosini tushunishlarida, ularda lingvistik kompetensiyani shakllantirish, ya‘ni og‘zaki nutqini boyitish, darsliklardagi matnlar (adabiyotlarda 20 xil matn turi berilgan: badiiy matn, hikoya matn, lirik matn, dramatik matn, raqamli matn, rasmlı matn ...) asosida ifodali, to‘g‘ri, tez va ongli o‘qish malakalari shakllanadi. Bunday o‘qish turlarining bolada shakllanishi, olingan axborotni o‘quvchi o‘z nutqida qayta hikoya qilib berish ularning nutqiy savodxonligining oshishiga yordam beradi hamda bu bilimlarini hayotda kompetensiyaviy qo‘llashi joiz bo‘ladi. Ta‘limning asosiy maqsadi ham bola o‘z ona tilisida fikrini erkin va artikulatsion to‘g‘ri bayon qilishi lozimligi, so‘zlarning ma‘nodoshligi omonimligi, antonimligi o‘rni kelganda iboralardan ham to‘g‘ri foydalishni bilishi, o‘z tilining imkoniyatlaridan xabardor bo‘lishi, so‘zlarning leksik ma‘nosini tushunishi kabi o‘xshash vosita va tushunchalarga e‘tibor qaratiladi.

Ona tilining bo‘limlaridan foydalanish boshlang‘ich sinfdagi o‘quvchilarga predmetlararo ichki bog‘lanishni hisobga olgan holda ona tilini o‘rgatish metodikasini belgilaydi.

⁴⁰ K. Qosimova, S. Matchonov, X. G‘ulomova, Sh. Yo‘ldosheva, Sh.Sariyev “Ona tili o‘qitish metodikasi” T.: -2009.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi tilning barcha (leksik, fonetik, so‘z yasash, grammatik) tomonlarining o‘zaro bog‘liqligini va har birining o‘ziga xos xususiyatga ega ekanligini bilgan holda, ularni ongli o‘zlashtirishlari uchun tilning har bir o‘ziga xos xususiyatini, ular orasidagi bog‘lanishni o‘zlashtirishlari zarur.

Tilning barcha jihatlarining bir-biriga ta’siri uning aloqa quroli vazifasida namoyon bo‘ladi. Tilning asosiy birligi sifatida aloqa maqsadida so‘zni to‘g‘ri talaffuz qilish yoki yozish, shu tilda so‘zlovchi barcha kishilar uchun tushunarli bo‘lishi va u grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzilgan bo‘lishi kerak.

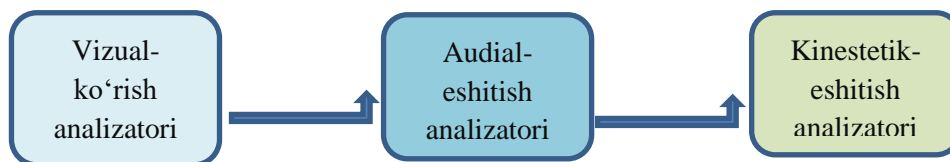
So‘z ma’nolari ustida ishlashda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mos bo‘lgan usullardan biri rasmdan foydalanishdir. 2-sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi”⁴¹ darsligining “Bolalar qo‘shiqlari” bo‘limining 86-betida 3. Rasmlar va ulardan chiqadigan tovushlarni moslashtiring. Daftaringizga yozing topshirig‘i berilgan .

Mazkur topshiriqdan ko‘zlangan maqsad shuki, o‘quvchilar taqlid so‘zlarni bilishlari va rasm bilan mos qo‘yishni bilishlari lozim. Bu topshiriqqacha o‘quvchilar taqlid so‘zlar haqida tushunchaga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarga rasm yuzasidan savollar beriladi: qo‘ng‘iroq nega kerak va u qayerlarda o‘rnatiladi, uning noqulayligi ham bormi?

⁴¹ I.Azimova, K. Mavlonova, S. Quronov, Sh. Tursun “Ona tili va o‘qish savodxonligi “ 2-sinf uchun darslik. 2-qism . T.:- 2021.

O‘quvchilar fikri tinglanib, ularga yana qo‘shimcha ma’lumotlarlar va didaktik ta’lim beriladi, ya’ni qo‘ng‘iroqni me’yoridan ko‘p jiringlatish madaniyatga to‘g‘ri kelmasligi tushuntiriladi. Shunga o‘xshab shamol, barglarning to‘kilishidagi ovozlar, momaqaldiroq va sharshara haqida ma’lumotlar beriladi. Tabiat hodisalari haqida, shamol, momaqaldiroq, ularning paydo bo‘lishi va zarar, foydasi haqida so‘ralib ma’lumotlar beriladi. Bunday savol-javob va munozaralar o‘quvchilarning nutqiy kompetentligini oshiradi va ularning erkin muloqotga kirishi, gaplar tarkibidagi so‘zlarning bir-biriga ulanishi grammatik qolipni to‘g‘ri tuzishga olib keladi. Bilamizki, o‘quvchilar axborotni bir nechta ko‘rinishda eslab qoladi.

Berilgan axborotlar ko‘z va quloq orqali qabul qilinadi. Ko‘z orqali sekundiga million bit axborot qabul qilish mumkin, quloq orqali sekundiga bir necha o‘n ming bit axborot qabul qilish mumkin ekan.

Shuningdek, o‘quvchilarga tabiat hodisalari haqida audio ovozli tarzda qo‘yib berilsa, tovushlarni bir-biridan ajratish va farqlash, xotirada yaxshi saqlashga ko‘maklashadi.

O‘quvchilarga qo‘l harakatlari orqali turli tovushlarni hosil qilishni ko‘rsatish kerak. Masalan, qo‘lni bir-biriga ishqalash orqali yomg‘ir ovozigacha, qo‘lni tizzaga ketma-ket urish orqali do‘lning ovozigacha o‘xshatish mumkin, o‘quvchilar birgalikda tovushga taqlid qilishni o‘rganib olishadi va bu holat ularning qiziqishiga sabab bo‘ladi.

Rasmdagi topshiriqni aniqroq bajarish uchun “T” sxemasidan foydalanilsa, eslab qolish hamda tushuncha hosil qilish effekti yanada oshadi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, boshlang‘ich ta’limda o‘tiladigan ona tili darslarida til birliklari o‘zaro qiyoslanib, fanlararo bog‘liqlikda o‘rgatilsa, o‘quvchilarning nutqqa kirishimlilik va so‘z boyligining oshishiga xizmat qiladi. Bu nafaqat kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun, balki yuqori sinf darsliklarida gaplarning qurilishi, so‘z ma’nolarini to‘g‘ri anglagan holda og‘zaki va yozma nutqida o‘rinli

qo'llashlariga olib keladi va tilning o'suvchan, bir-biriga o'zaro ta'sir etadigan murakkab hodisa ekanligini anglab yetishlariga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. K. Qosimova, S. Matchonov, X. G'ulomova , Sh. Yo'ldosheva, Sh.Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.:2009.
2. N.N.Azizxodjayeva. O'quv jarayonining samaradorligini oshirishda pedagogik texnologiyalar. – T.: 2007.
3. I.Azimova, K. Mavlonova, S. Quronov, Sh. Tursun. Ona tili va o'qish savodxonligi, 2-sinf uchun darslik. 2-qism . T.:2021.

